

## הערות והארות

הרב אברהם מנחם הורוויץ

בעמח"ס לב מנחם

ברוקלין – ניו יורק

### הערות והארות קצרות על סדר הפרשיות:

במשתה טרם ינחם על אבלו. הארכתני כי דבריו סתומין.

(מא, מא) "וַיֹּאמֶר פְּרַעַה אֶל יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם: עַיִן אֲבַע"ז וּסְפוּרֵנוּ. בַּהֲתַבּוֹנְנוֹת בְּמֵאוֹרְעוֹת הַדְּבָרִים נִרְאָה, שֶׁהִיָּה יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם אֲסוּר בְּבוּר, עֶבֶד עֲבָרִי, וְלֹא הִיָּה יִכּוֹל לְהַבִּין כּוּוֹנַת פְּרַעַה "עַל פִּיךָ יִשָּׁק כָּל עַמִּי רַק הַכֹּסֵא אֲגַדֵּל מִמֶּךָ", וּפְרַעַה רֹאֵה כִּי יוֹסֵף לֹא הִבִּין אֶת דְּבָרָיו, וְאָמַר לוֹ, רֹאֵה, כִּלּוּמֵר, הֵבֵן. נִכּוֹן הַדְּבַר שֶׁשָּׁמַעַת שְׁנַתִּי אוֹתְךָ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם.

(מה, יח) "וַיֹּאכְלוּ אֶת חֶלֶב הָאָרֶץ": וְכֵן לְהֵלֵךְ (מז, ו) בְּמִיטֵב הָאֶרֶץ הוֹשֵׁב אֶת אֲבִיךָ. מִשְׁמַעוֹת הַדְּבָרִים כִּי אָף בְּשָׁנוֹת הָרַעֲב הִיָּה צוֹמַח קִצַּת תְּבוּאָה, דָּאֵל"כ מֵה זֶה חֶלֶב הָאֶרֶץ וּמִיטֵב הָאֶרֶץ. וְקִשָּׁה לוֹמֵר ע"ש הָעֵבֶר. וְזֶהוּ גַם מֵה שֶׁאָמַר יוֹסֵף הֵא לָכֶם זֶרַע וְגו'.

(מח, כ) "וַיִּבְרַכֶּם בַּיּוֹם הַהוּא לְאִמּוֹר בְּךָ יִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל לְאִמּוֹר יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים בְּאִפְרַיִם וְכַמְנֵשָׁה". עֵי' רַמְב"ן בְּבִיאוֹר טַעַם בַּיּוֹם הַהוּא. אֲבָל לֹא רְחוּק לְפָרֵשׁ שֶׁמִּשָּׁה רִבִּינוּ כְּתַב כֵּן, כִּמְפָרֵשׁ, שֶׁהִבְרַכָּה הַשְּׁגוּרָה

(לז, ט) "וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאֶחָד עֶשְׂרֵי כּוֹכָבִים מְשִׁתְּחִיִּים לִי": כִּנְרֵאָה רִצָּה לוֹמֵר נִתְקַרְבוּ אֲצִלוֹ.

(לז, כ) "חֲזִיהָ רָעָה אֲכַלְתָּהּ": בְּרַמְב"ן עַל הַפְּסוּקִים וּמוֹרָאכֶם וְחִיתְכֶם יִהְיֶה עַל כָּל חֵית הָאֶרֶץ וְכו'. כְּתַב שֶׁאֵין טַבַּע הַחַיּוֹת לֹאֲכֹל אֲנָשִׁים. ע"כ נֹאמַר 'חִיָּה רַעָה', שֶׁאֵין זֶה טַבַּעוֹ.

(לז, לד) "וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׁמֹלְתָיו וַיִּשֶׂם שָׁק בְּמַתְּנָיו": שְׁמֹלְתָיו כְּתִיב, וְלֹא שֶׁכָּךְ אֲבָלוּ בְּקִרְעָה אֶחָד. וְהָיוּ שְׁמֹלוֹתָיו נוֹפְלִים מִן הַקִּרְעִים וְנִתְגַּלָּה בְּשָׂרוֹ, עֲשֵׂה אֲזוֹר בְּמַתְּנָיו לְהַתְּכִסּוֹת עַכ"פ מִקּוֹם הָעֵרֻוָה [וְעֵי' גַמ' בְּרַכּוֹת כו:].

(לח, יב) "וַיִּנָּחֶם יְהוָה וַיַּעַל עַל גִּזְוֵי צִאֲנוֹ": הַרְמַב"ן בְּפִי' הַשְּׁנִי כְּתַב שֶׁהָיוּ מִתְקַנְיִן לוֹ מִשְׁתַּה בַּעַת הַגִּיזָה כְּמִשְׁתַּה הַמֶּלֶךְ, וְהָיוּ עֲנִיִּים הוֹלְכִים שָׁם. כּוּוֹנְתוֹ כִּמוֹ אֲצֵל נֶבֶל הַכְּרַמְלִי (ש"א כה, ח) וְאֲצֵל אֲבִשְׁלוּם (ש"ב יג, כג) וְהָיוּ עֲנִיִּים מִבְּקָשִׁים חֶלֶק מִן הַמִּשְׁתַּה כְּבִקְשַׁת עֲבָדֵי דוֹד שָׁם "כִּי עַל יוֹם טוֹב בָּאֲנוּ" ע"ש רש"י. וְהַרְמַב"ן מְפָרֵשׁ בְּזֶה מֵה שֶׁנֶּא' "וַיִּנָּחֶם", כִּי אֵי אֲפֻשֶׁר לְהַשְׁתַּתֵּף

## בראשית מליון 2

אָחֹר: לִישׁוּעָתָךְ קָוִיתִי ה'": האבן עזרא מביא מר' יצחק שכשראה יעקב בנו דן בדמות נחש בנבואה פחד ואמר לישועתך קויתי ה'. ולמה לא פחד בראותו יהודה בדמות אריה ויששכר בדמות חמור. ושמה מטבע לשון "יהי דן" חולק הענין וזה מראה על דמות ממש. וברוך היודע.

(נ, כד) "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנֹכִי מֵת וְאֱלֹהִים פָּקְדוּ יַפְקְדוּ אֶתְכֶם וְהַעֲלֶה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת": כי רק אליו אמר יעקב, והשיב אתכם וגו' (לעיל מח, כא).

בפינו לברך איש את בנו ישימך אלקים כאפרים וכמנשה, הוא עתיק יומין מן ביום ההוא שעשאו יעקב לחוק. ולפי"ז יתבאר בך יברך ישראל, אשר זה ענין פלאי ביותר, שהיה יעקב מכנה את זרעו ישראל, שהוא מיוסד על שמו, בעודו בחיים. אבל לפי הנ"ל כל זה מדברי משה רבינו.

(מט, י) "וּמַחֲקֶק מִבֵּין רַגְלָיו": זו הפעם הראשונה בתורה שמפורש בה ענין הכתב.

(מט, יח) "יְהִי דָן נֶחֱשׁ עָלַי דָּרָךְ שְׂפִיפֵן עָלַי אֶרֶח הַנְּשֵׂךְ עֵקְבֵי סוּם וַיִּפֹּל רֶכְבּוֹ הַרְבַּ חַיִּים מִצְנַר\*"

ירושלים

## וישלח

ראובן הינם גורמים מכריעים בצורת התקיימות הנבואה.

נסביר דברינו. בבית א-ל הבטיח הקב"ה ליעקב: "גוי וקהל גוים יִהְיֶה מִמֶּךָ" (בראשית לה יא), ודרשו חז"ל: "גוי זה בנימין, וקהל גוים זה מנשה ואפרים" (ב"ר פב ד, צוטט ברש"י כאן). כלומר, ההבטחה הייתה על לידת בנימין, ועל כך שעתידיים להתווסף שני שבטים על עם ישראל. מעתה, כל המאורעות שבפרשה שייכים לקיום הנבואה כדלהלן:

לידת בנימין: קיום ההבטחה "גוי... יִהְיֶה מִמֶּךָ".

פטירת רחל וקבורתה: יעקב עצמו, בשעה שמינה את מנשה ואפרים לשני שבטים, הגיד כך:

## נבואת בית אל, לידת בנימין וחטא ראובן

בפרשת וישלח מצויה פרשיה הכוללת מספר עניינים הנראים נפרדים זה מזה: נבואת יעקב בבית א-ל, לידת בנימין עם פטירת רחל וקבורתה, חטא ראובן. הסגנון המורגל בתורה הינו שקיים הפסק פרשיה בכל מקום נצרך, ומכיוון שכאן אין הפסק פרשיה בין העניינים השונים מוטל עלינו למצוא כיצד שייכים כל העניינים לנושא אחד כללי, או לפחות למצוא כיצד שייך כל עניין לעניין שקדם לו.

ובכן, נראה כי ניתן למצוא נושא כללי לפרשיה: נבואת בית א-ל עם המעשים שעיצבו וקבעו את אופן קיומה. דהיינו, לידת בנימין, פטירת רחל וקבורתה וחטא

באופן פשוט שיעקב הבין או רצה שנבואת "וקהל גוים" תתקיים בזרעה של רחל. בתחילה חשב יעקב שרחל עצמה תלד עוד שני שבטים אולם מחמת שנפטר העביר את ההבטחה לנכדיה מנשה ואפרים. בדרך רס"ג פסעו אף הספורנו, אור החיים ומלבי"ם<sup>3</sup>.

רש"ר הירש והנצי"ב פירשו שלא פטירת רחל היא הגורם בצורת קיום הנבואה, אלא קבורת רחל היא הגורם. רש"ר הירש שחלוקת שבט יוסף לשנים מהוה זכרון לרחל תחת קבורת מערת המכפלה שנשללה ממנה, והנצי"ב פירש להיפך, שמחמת שהפסידה קבורה מובחרת כך הפסיד בנה יוסף נחלה מובחרת ונקראה נחלתו על שם בניו.

על כל פנים, מפרשים רבים סוברים שפטירת רחל או קבורתה קבעו או הוכיחו כיצד תתקיים נבואת בית א-ל.

חטא ראובן. חטאו של ראובן שייך לנבואת יעקב משני פנים. הפן האחד הוא מצדו של ראובן: מאחר שקיום הנבואה הוא בפיצול שבט לשני שבטים, היה ראוי שראובן הבכור יזכה בכך, אולם מחמת שחטא ראובן הפסיד את זכותו ונכנס יוסף במקומו<sup>4</sup>. נקודה זו הוזכרה במליצת יעקב

"א-ל ש-די נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: ויאמר אלי הנני מפריך והרביתך ונתתיך לקהל עמים... ועתה שני בנך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליה מצרימה לי הם, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כבדת ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם:" (בראשית מח, ד - ז)

יעקב מצטט את הנבואה "וקהל גוים" - "לקהל עמים", ועל פיה ממנה את אפרים ומנשה לשני שבטים. בהקשר לכך מזכיר יעקב את פטירת רחל וקבורתה, וסתם ולא פירש מה הקשר בין העניינים. רוב הראשונים במקום נקטו שאכן אין קשר בין העניינים, ויעקב הזכיר את קבורת רחל בהקשר לבקשה שביקש מיוסף בהזדמנות אחרת להעלותו לקבורה בארץ ישראל<sup>1</sup>. אף הראשונים שנקטו כי יש קשר בין קבורת רחל ובין מינוי מנשה ואפרים סברו שהקבורה תלויה במינוי ולא להיפך<sup>2</sup>. אכן, לפני ואחרי תקופת הראשונים מצאנו שפירשו את דברי יעקב באופן שפטירת רחל או קבורתה מהווים סיבה והצדקה למינוי מנשה ואפרים לשבטים. רס"ג פירש

<sup>3</sup> אם כי יש הבדל קטן ביניהם: ספורנו ומלבי"ם הבינו כי מיתת רחל הוכיחה למפרע שלא אליה הייתה מכוונת הנבואה, ואור החיים הבין כי מראש הייתה הנבואה יכולה להתקיים ברחל, אלא שמתה ובטלה האפשרות.

<sup>4</sup> יתר על כן כתב בספר משיבת נפש (מסוף תקופת הראשונים): "אמנם שמעתי כששמע ישראל נטל ממנו הבכורה ולא היו רק י"ב, ומקודם לכן היה י"ג". כלומר, ראובן כבר זכה להיות שני שבטים, והזכות ניטלה ממנו עקב חטאו.

לפי הפשטות שעדיין לא נחלק שום שבט, יתכן שמיד לאחר שנקבע כי אחד מן השבטים יזכה להחלק בא

<sup>1</sup> לדרכם של הראשונים קשה מזוע הזכיר יעקב כעת את פטירת רחל וקבורתה, ונראה לומר שמחמת שהזכיר יעקב את הנבואה בבית א-ל, נזכר בפטירת רחל שהייתה בסמוך לכך, כדרכם של בני אדם שחוו טרגדיה, שכל דבר שיש לו איזו שייכות יכול להזכיר להם את אסונם. סיבה זו אינה מספקת לכך שייכתבו בתורה דברי יעקב, ולפיכך פירשו הראשונים מהי המשמעות המעשית של דברי יעקב.

<sup>2</sup> הרי הם בכור שור וסיעתו המסבירים שמינוי מנשה ואפרים שינה את חלוקת הארץ לשבטים, וממילא נגרם שאזור קבר רחל יהיה שייך לבני רחל ויתאים להיות מקום קבורתה.

ניתן לאחד את הדעה שהנבואה היתה צריכה להתקיים בזרעה של רחל יחד עם הדעה שהנבואה היתה צריכה להתקיים בזרעה של בלהה, שכן בלהה היא שפחת רחל ויתכן בהחלט שהיו כאן שלוש שלבים: בתחילה סבר יעקב שהנבואה תתקיים ברחל, לאחר שנפטרה סבר שהנבואה תתקיים בבלהה שפחתה, ולבסוף שב ונתן את הבכורה למנשה ואפרים נכדי רחל, הן משום שראובן הבכור חטא והן משום ייחוסם של מנשה ואפרים ליוסף בכור רחל.

לראובן: "פָּחַז כַּמִּים אֶל תּוֹתֵר, כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אֲבִיךָ" (בראשית מט ד), והתפרשה יותר בדברי הימים (א, ה א): "וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וּבְחַלְלוּ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל", והסבירו חז"ל (ב"ב קנג ע"א) כי המדובר הוא אודות חלוקת השבט לשני שבטים<sup>5</sup>.

הפן השני הוא מצדה של בלהה: יש אומרים<sup>6</sup> שהנבואה היתה צריכה להתקיים בבלהה, והיא זו שהייתה צריכה להוליד ליעקב שני שבטים נוספים, אולם מחמת חטא ראובן פרש יעקב מבלהה, וכך נקבע שנבואת "וַיִּקְהַל גּוֹיִם" תתקיים דווקא במנשה ואפרים.

## מקץ

יוסף נקרא על שם "אָסַף אֱלֻקִּים אֶת חֲרָפְתֵי" ועל שם "יֹסֵף ה' לִי בֶן אַחֵר", ובכך: "נִשְׁנֵי אֱלֻקִּים אֶת כָּל עֲמָלֵי" כנגד "אָסַף אֱלֻקִּים אֶת חֲרָפְתֵי" - ביטול המצב הקודם הגרוע שהיה לפני הולדת הבן.

"הַפְּרָנִי אֱלֻקִּים בְּאֶרֶץ עֲנִי" כנגד "יֹסֵף ה' לִי בֶן אַחֵר" - הברכה שבהולדת הבן וריבוי הצאצאים. (שוב מצאתי כן בספרים: מדרש משה פרשת ויצא, עת רצון פרשת ויחי ע' רלד).

## מנשה ואפרים

וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי נִשְׁנֵי אֱלֻקִּים אֶת כָּל עֲמָלֵי וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי: וְאֵת שֵׁם הַשְּׁנֵי קָרָא אֲפֵרַיִם כִּי הַפְּרָנִי אֱלֻקִּים בְּאֶרֶץ עֲנִי: (בראשית מא, נא – נב).

נראה כי שמות שני בני יוסף הינם כנגד שתי המשמעויות לשמו של יוסף עצמו.

לְהַתִּיחַשׁ לְבְּכֹרָה" (פירוש רוב המפרשים). התיבות "רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל" הינן ציטוט מלשון התורה "בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן", ולפיכך נראה כי בעל דברי הימים מפרש את ענין חלוקת הבכורה בלשון התורה עצמה: "וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל" הינו רמז ומקדמה לנטילת הבכורה מראובן, ולמרות זאת ממשיכה התורה "בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן", דהיינו שלעניין יחס נשאר ראובן בכור.

<sup>6</sup> מלבי"ם בשם האר"י והרמ"ע. עצם העניין שחטא ראובן מנע את יעקב מלהוליד בנים נוספים מוזכר ברמב"ן ובכור שור ועוד, אך המלבי"ם הביא בשם המקובלים שמנשה ואפרים עצמם היו צריכים להוולד מבלהה.

לידי ראובן הניסיון עם בלהה, כדי לבחון האם ראוי הוא לזכייה זו.

<sup>5</sup> אגב, הפסוק בדברי הימים רומז ללשון התורה, ומהווה פירוש לפסוקי התורה. בבראשית נאמר: "וַיִּלְךָ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה פִּילְגֶשֶׁת אֲבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל, וַיְהִי כֵּן יַעֲקֹב שְׁנַיִם עֶשְׂרֵ: כֵּן לָאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן... (לה, כב – כג). ובדברי הימים נאמר: "וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר וּבְחַלְלוּ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהַתִּיחַשׁ לְבְּכֹרָה: כִּי יְהוּדָה גְּבַר בְּאֲחִיו וּלְנִגִּיד מִמֶּנּוּ וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף:" (דהי"א ה, א – ב). בעל דברי הימים מסביר שהבכורה נחלקה בין ראובן ליוסף: לעניין היחס ראובן עודנו הבכור, ומה שיוסף נבחר לבכור עקב חטא ראובן הרי זה "לא

## ויגש

הראשון "וַיּוֹשֶׁב יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אָחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם אַחְזָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמִיטֵב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רְעַמְסֵס", אולם באמת יש ביניהם הבדל עצום: בפסוק הראשון יעקב ובניו מופיעים כמשפחה פרטית, משפחת יוסף, ויושבים הם במצרים כמשפחה אורחת; בפסוק האחרון מופיע לראשונה 'ישראל' כשם עם, ועם זה הוא אשר יושב ונאחו בארץ מצרים<sup>1</sup>.

הוא אומר, כל עוד שהמצרים ישבו במקומם עם רכושם ועל אדמתם, עדיין היו יעקב ובניו משפחה אורחת. רק לאחר שמצרים איבדו את ממונם, בהמותיהם וקרקעותיהם ואף את מקום דירתם – אזי המשפחה האורחת חשובה לא פחות מתושבי הארץ הקודמים, וכך הפך ישראל לעם.

שמה זהו עומק מדרש חז"ל המובא ברש"י (פסוק כא):

"ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת, אלא להודיע שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו, שלא יהיו קורין אותם גולים."

## וילקט יוסף

בסוף פרשת ויגש מסופר על הנהגת יוסף בשנות הרעב, כיצד נהג במכירת התבואה עד אשר קנה לפרעה כסף ומקנה וקרקע לרוב והעביר את המצרים מעיר לעיר. כל הרואה עומד ותמה מה ראה יוסף לנהוג כן, ומה החשיבות והמשמעות של סיפור זה אשר מחמתן זכה הסיפור להיכתב בתורה.

המפרשים ביארו במספר אופנים, ונראה כי על פי התבוננות בפסוקים הקרובים לסיפור הנזכר יעלה בידינו הסבר נוסף.

הפסוקים המקדימים לסיפור הנזכר הינם: "וַיּוֹשֶׁב יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אָחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם אַחְזָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמִיטֵב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רְעַמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פְּרַעֲהוּ: וַיַּכְלִל יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אָחָיו וְאֶת כָּל בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטֶּף:" (בראשית מז, יא – יב).

הפסוק הממשיך את הסיפור הנזכר הינו:

"וַיּוֹשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָּהּ וַיִּפְּרוּ וַיִּרְבוּ מְאֹד" (שם כז).

הפסוק האחרון "וַיּוֹשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן" נראה ככופל את הפסוק

## ויחי

היה יוסף מלך, ויהודה גבר באחיו; לדורות משלו בישראל בתי מלוכה מיהודה ויוסף, וכן לאחרית הימים מצפים אנו לביאת משיח בן דוד ומשיח בן יוסף. בין בני יעקב

## ברכות יעקב

במשך כל הדורות ניכרת חשיבותם של יהודה ויוסף על פני אחיהם. כבר בדורם

<sup>1</sup> יתכן שבתואר 'בני ישראל' זכו כבר קודם לכן, ראה העמק דבר בראשית מו ח.

## בראשית מילון א

"ולו יקחת עמים" כנגד "יעבדוה עמים וישתחוו לה לאמים".

יוצא מן הכלל הוא התירוש, שבברכת 'ויתן לך' נכלל בפסוק הראשון העוסק בברכת היבול, ואילו בברכות יעקב עניין התירוש אינו נמצא בברכת יוסף אלא דווקא בברכת יהודה: "אסרי לגפן עירה עירו ולשרקה בני אתנו כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה: חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב:" (שם יא - יב).

מה ראה יעקב להוציא את התירוש מכלל ברכת היבול ולהעבירו דווקא ליהודה? על כך מתרץ יעקב עצמו בברכת יוסף באמרו: "תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחריו" (שם כו), לאמור, יוסף נזיר הוא ואין ראוייה לו ברכת היין.

עניין נוסף הנמצא בברכת יוסף הוא ברכת ריבוי הצאצאים: "ברכת שדים ורחם" (שם כה). ברכה זו אינה כלולה בברכת 'ויתן לך' הנודעת, אלא בברכה שבירך יצחק את יעקב בפרטות בסוף פרשת תולדות: "ואל-שדי יברך אתה ויפרך וירבה והיית לקהל עמים" (שם כח ג), ואף הקב"ה הסכים ובירך את יעקב בברכה זו בשובו מפדן ארם לבית אל (שם לה יא). יעקב כבר העביר ברכה זו ליוסף בפגישה אישית עמו ועם בניו (שם מח ד-ה / טז), וכעת במעמד כל הבנים שב יעקב ובירך את יוסף בריבוי צאצאים.

### בין המשפטים

"יששכר חמר גרם רבין בין המשפטים" (בראשית מט יד).

הסבירו חז"ל במדרשם (בראשית רבה צח יב):

בחרה התורה דווקא ביהודה ויוסף לפרט בחומש בראשית את תולדות חייהם וצאצאיהם, ואף משה ויעקב בברכותיהם לשבטים מאריכים בייחוד בברכות יהודה ויוסף [ומשה מאריך אף בשבט לוי].

מהתבוננות בברכות יעקב לבניו נראה כי את הברכה שקיבל מאביו - ברכת ויתן לך - מחלק הוא בין שני חשובי בניו, הלא הם יהודה ויוסף.

שני פסוקים כוללת ברכת ויתן לך, פסוק אחד על שפע היבול, ופסוק שני על השלטון וההצלחה המדינית. נראה כי את הפסוק הראשון העביר יעקב ליוסף, ואילו את הפסוק השני העביר ליהודה.

הפסוק הראשון "ויתן לך האלקים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש" (בראשית כז כח), מקביל לברכת יוסף: ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת" (שם מט כה)<sup>1</sup>. ויעקב אף רומז בפירוש לברכת 'ויתן לך' בהמשיכו: "ברכת אביה גברו על ברכת הורני" (שם כו).

הפסוק השני "יעבדוה עמים (וישתחו) וישתחוו לה לאמים הנה גביר לאחיה וישתחוו לה בני אמה ארריה ארור ומברכיה ברוך" (שם כז כט), מקביל לברכת יהודה: "יהודה אתה יודוה אחיה ידה בערף אביה וישתחוו לה בני אביה: גור אריה יהודה מטורף בני עליה כרע רבץ כאריה וכלביא מי קימנו: לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה שילו ולו יקחת עמים:" (שם מט, ח - י). "אתה יודוה אחיה" כנגד "הנה גביר לאחיה", "ושתחוו לה בני אביה" כנגד "ושתחוו לה בני אמה",

<sup>1</sup> ההקבלה נזכרת כבר במדרש לקח טוב במקום.



להר תבור או לגבעת המורה או לשניהם גם יחד, אשר בולטים ברחבי העמק הגדול, עמק יזרעאל, וחז"ל מכנים בשם 'בקעת אכסלו' את חלק העמק שמעבר ההר.

מאחר שניתנה רשות להסביר את הפסוק על צורת ארצו של יששכר נראה להציע אפשרות נוספת: לפרש 'משפתיים' על ההרים, ולהסביר כי הביטוי 'רובץ בין המשפתיים' מתייחס לארצו של יששכר - עמק יזרעאל הרובץ בין הרי שומרון מדרום והרי הגליל התחתון מצפון ורמות מנשה והר הכרמל ממערב<sup>2</sup>.

ככיוון זהה ניתן להסביר את הפסוק כלפי העמק שבין הר תבור לגבעת המורה וכדומה, אולם אין סיבה לנקוט שיעקב התייחס דווקא לחלק מסויים בתוך נחלת יששכר.

ד"א: יששכר חמור גרם מדבר בארצו, מה חמור זה נמוך מכאן ונמוך מכאן וגבוה באמצע, כך בקעה מכאן ובקעה מכאן והר [ס"א: ותבור] באמצע, רובץ בין המשפתיים אילו שתי בקעות, בקעת אכסלו ובקעת יזרעאל."

לחמור אין דבשת, ולכן נראה כי התיאור "נמוך מכאן ונמוך מכאן וגבוה באמצע" מתייחס למראהו של חמור עם השקים הקשורים בימינו ובשמאלו וגבו גבוה יותר מן השקים. הדברים משתלבים עם פירוש הרד"ק המסביר: "והמשפתיים - הם המשואות שנושא".

חז"ל מסבירים את התיאור 'בין המשפתיים' כתיאור להר הנמצא בתוך עמק, והכוונה

הרב משה צוריאל

מח"ס אוצרות המוסר

בני ברק

## מקץ

שברח "בארה".

אלא כאשר מיכל הורידה את דוד מהחלון של ביתה [כי היו שלוחי שאול שומרים ליד דלת ביתה] אם היה דוד בורח בריצה, היו אנשים עוברי ארח רואים שיש כאן איזה בעיה מעניינת, וחוקרים אחריו ושמה הדבר יוודע לשלוחי שאול שעמדו עדיין ליד דלת הבית. לכן הלך בתחילה בנחת,

"וַיָּנֶס וַיֵּצֵא הַחֹצֵה" (בראשית לט יב)

בספר שמואל (א, יט, יב): "וַתֵּרֶד מִיִּכָּל אֶת דָּוִד בְּעַד הַחֲלוֹן וַיֵּלֶךְ וַיִּבְרַח וַיִּמְלֹט".

צ"ע הכפילות כאן "וילך ויברח". לא אומרים "וילך" אלא אם כן מספרים לנו לאן הלך? כמו בספר שופטים (ט, כא):

"וַיָּנֶס יוֹתָם וַיִּבְרַח וַיֵּלֶךְ בְּאֶרֶץ וַיֵּשֶׁב שָׁם מִפְּנֵי אֲבִימֶלֶךְ אֶחָיו". - ששם מבואר

<sup>2</sup> שייכים ליששכר. את ערי יששכר המוזכרות ביהושע מזהים [על פי השערות] בחצי המזרחי של העמק.

<sup>2</sup> המפרשים נחלקו האם חציו המערבי של העמק שייך ליששכר, וכן האם הגלכוע וחלק מהרי השומרון

## בראשית מילון א

בפועל הגמור היו שני חלקי הפעולה. תחילת ניסה מהמצב המביך ההוא, כבר מאותו החדר. אבל כאשר הגיע לרחוב, אז לא נס אלא סתם "ויצא". אבל לפי הבנתה [כי לא ראתה מה קורה בחוץ] זה רק "וינס החוצה" (פסוק יג) כי לא ראתה שבחוץ לביתה לא נס אלא "ויצא" בהליכה רגילה (פסוק יג). אמנם כאשר אמרו לה עוברי ארח שהוא הלך רגיל, סיפרה לבעלה "וינס ויצא החוצה" (פסוק טו) להגדיל אשמתו שהתחכם להסתיר מעשיו.

באופן רגיל, ורק כשהתרחק קצת מהבית, התחיל בניסה מהירה.

דוגמא נוספת [והפוכה] ראינו אצלנו, אצל בורח אחר - יוסף הבורח מפיתוי של אשת פוטיפר:

"וַתַּתְּפֹּשֶׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שְׂכָבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ וַיֵּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה: וַיְהִי כִּרְאוּתָהּ כִּי עָזַב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ וַיֵּנָס הַחוּצָה" (ברא' לט, יב-יג):

### ויגש

וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן" (אסתר ח, טו).

נשאל, מה הדרשה העתידיה הזו עוזרת מול הקנאה של האחים? אמנם הגר"א בחכמתו תירץ כי הבגד שנתן לכל אח ואח, היה שווה בערכו מול כל חמש החליפות שנתן לבנימין. אבל סוף כל סוף, בשביל מה נכנס יוסף לבעיה כזאת?

ב. ונראה לי כי אחרי שיוסף הכין תרגיל מציק של הטמנת הגביע באמתחת בנימין, ובאותו רגע עמדה לפני בנימין האפשרות מה שאחיו הכריזו לפני החיפוש "אשר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֵבֶדֶיךָ וּמֵת" (בראשית מד, ט). אותו רגע שמצאו הגביע כבר ראה בנימין מול עיניו את המות הצפויה לו. גם אחר כמה דקות, והאיש המצרי הרגיע את האחים "אשר נמצא הגביע בידו, הוא יהיה לי עבד" (מד, יז) [ולא נהרוג אותן] גם אז היה בנימין במצוקה גדולה להשאר כל שאר ימות חייו כעבד במצרים.

נוסף על כך. במדרש תנחומא (באבר, מקץ, יג) נאמר: "וישובו העירה". מחבטין לבנימין על כתפיו ואומרים לו 'גנב בן גנבתא!

לְכֻלָּם נָתַן לְאִישׁ חֲלִיפוֹת שְׂמֹלֶת, וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחֲמִשׁ חֲלִפֹת שְׂמֹלֶת (ברא' מה, כב):

א. צריך עיון. הרי חז"ל בשבת (י: ציוו: "לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים".

ובכן כיצד חזר יוסף על אותו סוג הפליה שנכשל בו אביו יעקב? ואמנם חז"ל דרשו בענין זה (מגילה טז ע"א וע"ב):

"לכלם נתן לאיש חליפות שמלות, ולבנימין נתן חמש חליפות'. אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו? דאמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב בשביל משקל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. אמר רבי בנימין בר יפת רָמְזוּ רָמְזוּ לוֹ שֶׁעֵתִיד בֶּן לְצֵאת מִמֶּנּוּ שִׁיֵּצֵא מִלְּפָנֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֲמִשָּׁה לְבוּשֵׁי מַלְכוּת שֶׁנֶּאֱמַר 'וּמֵרַדְכֵי יֵצֵא בְּלְבוּשׁ מַלְכוּת, תְּכַלֵּת



וכאשר יהודה השלים את המצוה, מה שהחסיר בה בעת מכירת יוסף, שאז אילו היה לוקח את יוסף חזרה לבית אבא, רכון על כתפיו, לא יוכלו האחים למנוע זאת ממנו. כדברי מדרש תנחומא ויגש פרק ט: "מה כתיב אחריו [אחרי מכירת יוסף] 'ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו' (בראשית לח, א). מלמד שנתנדה מאחיו. שבשעה שאמר להם 'לכו ונמכרנו' אם אמר להם 'לכו ונחזירנו היו שומעין לו'. לפיכך וירד יהודה וגו' שהורידוהו מגדולתו".

וכעת שהציע יהודה את עצמו להיות עבד כל ימיו תמורת בנימין (מד, לג) הרי תשובה שלימה על חטאו ועל חסרונו. וגם בזה היה מוכח לעיני יוסף שהאחים כבר התגברו על הקנאה נגד בני רחל, ומותר לו להתגלות לפניהם.

ביישתנו. בן אמך אתה, כך היא ביישה את אבינו 'ותגנוב רחל את התרפים' (בראשית לא, יט).

כמה צער היה לבנימין על שנחשד בחינם!!

וכעת היה צריך יוסף להראות לו סימני אהבה, ולפייס את דעתו. ולכן גם שְׁהַרְבָּה לתת לו כסף וגם חליפות בגדים, אם הודיע לאחים את הסיבה, לא היו מקפידים על יוסף על ההפלייה הזאת.

ג. ומדוע באמת עשה יוסף תרגיל זה? אלא סיבת מכירת יוסף היתה הקנאה בין בני לאה לבין בני רחל, מי היא העיקר בביתו של יעקב אבינו. ואחרי עשרים ושתים שנה, לפני התגלותו של יוסף לאחיו, רצה לבחון אם כבר הסתלקו מקנאה זאת ואם הם מוכנים להציל את הבן הנותר של רחל.